

LIK ŽENE U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

PROF. BOŽIDAR PETRAČ

Papa Ivan Pavao II dao je 30. rujna 1988. javnosti dugo očekivano Apostolsko pismo *Mulieris dignitatem*, u kojem se u svjetlu kršćanske objave govori o dostojanstvu žene; žensko pitanje postavljeno je danas možda jače pa i radikalnije nego ikada, ponekad se senzacionalnim naglascima i senzacionalističkim zaključcima. Papino Pismo, dakako, nije pragmatičke naravi, nije ni pravničke, ni moralizatorske, ni psihosociološke naravi; ono je smješteno u okvire biblijsko-teološke meditacije. Žena se promatra u svjetlu kršćanskog nauka, u osluškivanju Božje poruke, u pokušaju da se razabere objavljena istina o ženi.

Nas pak zanima istina o liku žene u svjetlu hrvatske književnosti: kako se o ženi govorilo, kako se problematiziralo žensko pitanje, kako se uopće postavljao problem žene, njezina dostojanstva, uloge i poziva žene u našoj literaturi, kako su ga naši pisci u različitim razdobljima iznosili i uobličavali.

Lik žene u hrvatskoj književnosti star je zacijelo kao i sama književnost; njegovo se problematiziranje može promatrati u različitim vidovima. Dva su stajališta prosuđivanja i promatranja problema žene u našoj literaturi komplementarna, književno-povijesno i sociološko. Oblikovanje i shvaćanje ženske naravi u različitim razdobljima hrvatske književnosti donosi različite odgovore. Treba li uopće posebno isticati da u dosadašnjim istraživanjima ženskog pitanja u hrvatskoj književnosti nema cjelovita uvida u doista impresivan repertoar likova i tipova žene koje je hrvatska književnost od svojih početaka pa do naših dana proizvela. Uglavnom su se rijetka i parcijalna, ova istraživanja zastavljala na interpretacijama pojedinačnih osoba, ispitali su se ženski likovi u pojedinim djelima, primjerice, Miroslava Krležu ili Ive Vojnovića, pokušavalo se ocrtati funkcioniranje pojedinih ženskih tipova u određenoj književnoj epohi. Stoga je teško u letimičnom pregledu obuhvatiti cijelu hrvatsku književnost i bez ostatka pokazati kakvo mjesto u našoj književnosti zauzima žena, odnosno, kakvo mjesto imaju u toj književnosti ženski likovi.

U odnosu na neke druge književnosti europskoga književnog kruga, francusku, englesku, njemačku, talijansku ili španjolsku književnost, hrvatska literatura s obzirom na lik žene jasno pokazuje stanovite osobitosti, otkriva svoju samosvojnost, osobito do hrvatskog preporoda, da bi u doba protorealizma i realizma pa sve do naših dana, kao, uostalom, i druge književnosti, slijedila tragove na kojima se pojavljuju obrisi nove ideje o ženskoj naravi.

Do sredine XIX. stoljeća u hrvatskoj je književnosti trajala i razvijala se ideja o muškarcu kao ratniku, odnosno, ideja o ženi kao njegovoj predodžbi: ta se predodžba o ženi uglavnom temeljila s jedne strane na poimanju žene kao vjerne družice i majke, s druge pak kao nevjerne ljubavnice, prevrtljiva i promjenljiva stvorenja: u tim predodžbama, tipično muškim, žena se pokazuje ili kao ideal ili kao grijeh. Tek kasnije, sukladno drugčijim viđenjima žene, promijenit će se takva predodžba o ženi i lik žene pojavljivat će se kao razvijeni individualitet koji prije svega traži prostor slobode za svoj nesputan i svestran razvoj. Razrada »ženske psihologije« predstavlja iznimno značajno područje interesa hrvatske književnosti iz posljednja tri desetljeća XIX. i cijelog XX. stoljeća. Pa kao što to u drugim literaturama pokazuju naslovi *Gospoda Bovary*, *Salambo*, *Eugenie Grandet*, *Nana*, *Therese Raquin*, *Tessa*, *Ana Karenjina*, pokazuju to i nasumce izabrani naslovi iz hrvatske književnosti *Branka*, *Olga i Lina*, *Baruničina ljubav*, *Tena*, *Gospoda Sabina*, *Giga Baričeva*... pomaci se, dakle u pogledu ženskih tipova i likova i unutar hrvatske književnosti događaju pojavom realističkog romana u kojem se kroz fabulu, naraciju i likove oblikuju pojedinačna ljudska sudbina, ženska sudbina osobito, i to ne više prema muškarčevoj predodžbi o ženi, nego o ženi govori – obično je to muškarac koji piše roman o ženi – kao samosvojnom individualitetu.

Ovaj pokušaj nastojat će, nakon temeljitih naznaka različitog pristupa ženi, odnosno, liku žene u književnosti, žene, dakle, kao muškarčeve predodžbe i žene kao samosvojne individualnosti, ocrtati osnovne ženske tipove i likove u okvirima hrvatske književnosti u povijesnom tijeku od Marka Marulića do pojave suvremenog hrvatskog romana.

NAJPLEMENTIJE ČOVJEŠTVO

Dvije sržne teme stalno prate hrvatsku književnost pa gotovo i nema razdoblja u kojem bi one bile zapostavljene ili mimoidene. Riječ je o tematskom sklopu majčinstva, dakle, žene kao majke i velikoj temi hrvatske književnosti, temi Majke Božje, Djevice Marije, Isusove majke.

Marijansko iskustvo stvorilo je u hrvatskoj književnosti poseban odjeljak hrvatske religiozne umjetničke poezije, štoviše, ono čini njezino mjesto. Marijanska pjesma prenošena je u našoj povijesti kroz pučku pobožnost, izrasla je iz pučke tradicije. Dostatno je spomenuti samo dvije pjesme, božićnu »U se vrime godišća« ili pak »Šibensku molitvu«, ispjevanu u stilu talijanskih lauda tzv. flagelanata XIII. i XIV. stoljeća da se umah stekne predodžba o visokoj umjetničkoj razini naše marijanske pjesme. Marija predstavlja jasan znak prepoznavanja vjerske privrženosti hrvatske duše, Marija je – osobito u svjetlu Papina pisma *Mulieris dignitatem* – početak novoga i vječnog saveza Boga s čovječanstvom. Dok u Starom zavjetu savez sklapaju muškarci, u novom, vječnom, savezu Bog ga sklapa sa ženom: u Marijinoj osobi žena više ne predstavlja nikakvu opasnost, nikakav izvor zla, ona je »neprijatelj zla«: spomenuti dokument Ivana Pavla II. upravo je »most između Marije i Eve, Gospe i današnje žene, od oličenja idealnog vječno ženskog elementa do konkretne žene današnjice«. U tom smislu funkcionira i dobar dio hrvatskoga marijanskog pjesništva – koje, istina, nije posve lišeno suvišne kićenosti i artificioznosti, ali koje, u svojim najboljim dijelovima, predstavlja istaknuto mjesto u obzorju svjetske marijanske lirike.

Hrvatska je poezija od svojih početaka pa sve do naših dana prožeta Marijinim likom, nadahnuta najbitnijim teološkim određenjima u karakterizaciji Marije i doktrinalnim i teološkim poimanjima o njezinoj ulozi: Bogorodice kao Majke Božje, njezina djevičanskog začeca, njezina uznesenja i odvjjetništva, zagovorničkog posredništva i posredništva milosti. Od Marulićevih pjesama »Divici Mariji« i »Od uzvišenja Gospina« i Marulićeva pripjeva Petrarkine kancone »Ad Virginem Beatam«, renesansnih pjesnika, pjesnika hrvatskog baroka i prosvjetiteljstva, hrvatskog preporoda pa sve do suvremenih pjesnika Marija živi u hrvatskoj poeziji. »Božja nevistica« – kako je apostrofira Marulić – kao spona između Boga i čovjeka, utočište, zaštitnica, tješiteljica i zagovornica. Tip marijanske pjesme, određen strogim retoričkim i motivskim konvencijama zauzima posve specifično mjesto u kontekstu cjelokupne hrvatske poezije: komparatistička istraživanja hrvatske marijanske pjesme prema tipu takve pjesme u drugim literaturama zacijelo bi utvrdila njezinu neprijepornu estetsku vrijednost dok bi se takav intenzitet, učestalost i kontinuitet u drugim literaturama teško mogao naći. Tip marijanske pjesme u novijoj hrvatskoj poeziji jasno posvjedočuje antologija *Duša duše hrvatske* (Jurica-Petrač) kao nezaobilazan prilog integralnog razumijevanja hrvatskog duha i književne kulture. Marijanska pjesma čini velik, jedinstven i donedavno nedovoljno poznat fenomen u obzoru cjelokupnog hrvatskog pjesništva. Hrvatska pjesnička riječ jednako se zdušno obraćala i utjecala Mariji od Marulićeva »zdrav žilju pribili«, »Kitica crkvenih pjesama« Pavla Štoosa, do pjesama »Croatiam aeternam« Drage Štambuka i »Fidelissima« Ivan Tolja. Marijanska pjesma kakva nastaje osamdesetih godina u nekolicine hrvatskih mlađih i mladih pjesnika danas otvara obzore hrvatskoga duhovnog pjesništva.

Apostolsko pismo *Mulieris dignitatem* promišlja ženu kao majku, kao suprugu: govori o ženi kao »čuvatici ljudskog bića: moralna snaga žene, njezina duhovna snaga ujedinjuje se sa svješću, da joj Bog na posebni način povjerava čovjeka, ljudsko biće«. Antologija Sida Košutić i Vinka Nikolića *Hrvatska majka u pjesmi* (Zagreb, 1941) koju možemo odrediti i kao marijansku hrestomatiju, očišćenu od milosne nadnaravnosti bogorodičnih atribucija, sabire 54 hrvatska pjesnika koji s različitih vidova pjevaju o značenju, veličini i osobnom doživljaju majke. U kratkom predgovoru Sida Košutić, nakon konstatacije »Radost je žene najveća nad koljevkom«, među ostalim, piše: »Ta velika Mati! Pristupivši prvi put kolijevci, ona je skinula raskošno ženstvo, skrušila se svećki i zavjetovala nijemo, da će svoju ljepotu, svoje zdravlje, pa makar i sam život, ako ustreba, žrtvovati. To najplemenitije čovječstvo, što se žrtveno kida od bića majke, ostavlja za sobom svetu sjenu Božje prisutnosti«.

Iako se samo i jedino u majčinstvu i materinstvu ne iscrpljuje poziv žene, jamačno je doživljaj majke i iskustvo djetinje pripadnosti jedan od najčešćih i posvećenih osjećaja: u majčinskom davanju ljubavi, u njezinu izrazitom sebedarju stoljećima se širila civilizacija ljubavi, humanosti i mira: stoga je posve naravno da je lik žene kao majke toliko i na razne načine prisutan u hrvatskoj književnosti, a pjesništvu osobito.

Potkraj XV. i tokom cijelog XVI. stoljeća u hrvatskoj su književnosti iznjedrila dva osobita tipa žene koja će uz stanovite promjene dominirati kroz cjelokupnu hrvatsku literaturu. Slaveći zamišljeno ili pak stvarno žensko biće, posvećujući svoje stihove idealnoj ženi i gospoји, nasljedovanjem bogate tradicije europskog duhovnog kruga, hrvatski su petrarkisti razvili poseban i bogat pjesnički jezik, konvencionalan stihovni instrumentarij i specifičnu metaforiku, poštujući strogost i normu ljubavnog kanconjera. U hrvatskoj poeziji osobito prevladava posve osebujan stih hrvatske petrarkistične lirike, dvostruko rimovani dvanaesterac. Džore Držić, Šiško Menčetić, Hanibal Lucić, pjesnici iz čuvena Ranjininog zbornika, strogo su poštovali norme »ljubavne užganosti«, od prvog pogleda i blagoslivanja dana kad je pjesnik ugledao gospoју, preko ljuvenih muka i kataloga opisa njezine ljepote, do ljubavnog uslišenja ili neuslišenosti. Držić se prisjeća prvog »pozora« što mu »srce rani«, Menčetić je »uhićen od ove gospoје«. Riječ je o tipu idealne žene, gospoје i donne: Danteova kanconijera *Novi život* i Petrarkina kanconiera bembističkih inačica predstavlja tip gotovo cjelokupne hrvatske ljubavne poezije, sve do vrhunskih soneta jednoga Matoša ili Ujevića. Vrlo često taj tip funkcionira kao posredništvo preko kojeg pjesnik ostvaruje transcendentalnu puninu. Lirsko pjesništvo, dakle, obilježeno je kako svojom ljubavnom tematikom tako i razvojem i strupnjevima te ljubavi i posve zadanim njezinim rezultatima.

Drugi tip žene, karakterističan za cjelokupnu stariju hrvatsku književnost, žanrovski osobito razvijen i dominantan u epskom ili dramskom pjesništvu, tip je junačke žene, jake i uzorne ženske figure koja se žrtvuje za neko opće dobro, za zajedničku, ugroženu, nacionalnu stvar. Takav tip žene u hrvatskoj književnosti razvija Marko Marulić, posegnuvši za biblijskom knjigom o Juditi, u svome spjevu »u versih harvacki« složenu u *Juditi*, dajući svojoj Juditi posve domaću i suvremenu boju. Epska vizija svijeta zahtijeva zrelu, sabranu, junačku ženu koja u sebi personificira sve vrijednosti i svojstva nacionalnog oslobođenja: lik trubadurske i petrarkističke gospoје i žene-andela bio bi u potpunosti neprimjeran ugroženosti nacionalnog bića: hrvatska književnost u kontinuitetu prati povijesne uzdahe naroda čije je biće stalno bilo u opasnosti od turskih nasrtaja do bečkog zatora dviju najuglednijih hrvatskih obitelji, do peštanskih i inih presizanja. Marulićeva poetizacija starozavjetne junakinje popraćena je, dakle, s posebnim namjerama: »očevidno – piše ugledni marulićolog Mirko Tomasović – Marulić, dok se divi Juditi što »oslobodi puk izraelski od velike pogibli«, priželjkuje i potiče vlastiti narod na otpor i pobjedu nad Turcima.« Marulić daje svome narodu kao rješenje ideal kreposti, pobožnosti i junaštva (u Juditinu liku), završavajući svoj spjev riječima koje naglašavaju trajnost hrvatske kulturne baštine koju nikakav udes ne smije i ne može utnuti: »Jere konac viju počitanju tomu, Juditi u komu slava će bit dokol/ Svitu zemaljskomu počne godit okol:/ Ako li daj dotol dokla zemlja ova/ Bude na karte sfoli slovinjska čitit slova.«

Od Marulićeve *Judite*, Zoranićevih *Planina*, Lucićeve *Robinje*, Pelegrinovićeve *Jeđupke* do časnoga lika Katarine Zrinske, supruge Petrove i hrvatske spisateljice (*Putni tovaruš*, 1661) zrcali se hrvatska zbilja i baščinska rasutost i proživljuju se dramatična zbivanja što odzvanjaju i dopiru s raznih strana bojišta, od makarskog primorja do podunavskih bregova. Tip žene junakinje je

stoga djelatan i u doba ilirizma, pa će po uzoru na Marulićevu *Juditu* Ivan Kukuljević u drami *Juran i Sofija* sličnu ulogu dodijeliti Sofiji koja se kradom uvlači u neprijateljski tabor da se žrtvuje za svoga Jurana i izbavljenje svoga naroda.

Hrvatska barokna književnost poznaje tri osnovna tipa žene. Prvi tip žene, duboko određen petrarkističkim naslijeđem, tip je gospoje, nedostižne žene, magičnih osobina; drugi bi tip bio tip žene grešnice: ona predstavlja opasnost za pjesnika, predstavlja kušnju koja ga može navesti na grijeh; za razliku od prvog tipa, u ovom modelu presudniji je utjecaj izvanknjiževne, pa i ideološke dimenzije. U Gundulićevim *Suzama sina razmetnoga*, naprimjer, zavodnica utjelovljuje u sebi sve osobine koje su uvjetovale posmrću zabludenog sina: »Medna je riječca, srce otrovno;/ oči ognjene, prsi od leda; ljubit kaže, mrzi skrovno; /vijek ne želi, svedj te gleda; jedno misli, drugo čini;/ vara, izdaje, laže i hini«. Opis njezine ljepote kasnije se pokazuje pričinom; petrarkistička koncepcija ljepote preobraća se u ideološku koncepciju demonskoga lika. Napokon, treći tip žene u književnosti baroka lik je žene pokajnice; taj se tip najčešće pojavljuje u posebnom baroknom žanru, tzv. plačevima; najčešće je to lik žene koja se kaje zbog grijeha; tip žene koji je prošao od svjetovnog ideala ljepote i nedostižnosti (tip gospoje) do simbola svjetovnog zla (tip grešnice), da bi se na kraju u liku žene pokajnice preobrazio u biće što se svojim pokajanjem uzdiže i posvećuje.

Tip gospoje vezan je uz ljubavnu liriku; u baroknog pjesnika pak zemaljska je ljubav lažna i prijetvorna, pa ako u petrarkističkoj lirici pjesnik dolazi do spoznaje o prolaznosti zemaljske ljubavi, u baroknoj lirici pjesnik tu ljubav nastoji posve razobličiti. Drugi tip žene, tip grešnice, pretpostavka je spoznanja i odreknuća od veličanja zemaljske ljubavi te obraćanje religioznoj poeziji. Naposljetku, treći tip, tip pokajnice, nastoji okajati svoj grijeh kako bi ponovno zadobio Božju milost. Tipove takvih žena nalazimo u spjevovima Ivana Bunića Vučića, Ignjata Đurđevića i Antuna Kanižlića. Svima njima vlastita je trodjelnost Gundulićevih *Suza*, odnosno *odrješenje*, *spoznanje* i *skrušenje* postaje su koje odgovaraju svakom pojedinom tipu žene, što se od velikog grijeha preko kajanja uzdiže do svetosti.

KAKO DO NOVE ŽENE?

U hrvatskoj književnosti XIX. i XX. stoljeća otkrivaju se obrisi novih ideja o ženi i ženskoj prirodi: žena se postupno pojavljuje kao samosvojna individualnost: ženski lik postaje prema nakanama svakog pojedinog pisca, odnosno prema njegovu shvaćanju funkcije književnosti donosi sa sobom dva tipa ženskih likova, dva međusobno sučeljena i inkompatibilna tipa. U dijelu hrvatskih pisaca nastojao se idealizirati i sačuvati onakav tip žene kakav je on sa svim pozitivnim svojstvima i vrijednostima prisutan u cjelokupnoj hrvatskoj književnoj baštini. To je tip žene majke, čuvara obiteljskog ognjišta i nacionalnog bica, tip žene kao nosilac i promicatelj čistoće i nevinosti. Istodobno, hrvatski je roman proizveo po uzoru na romanesknu tradiciju velikih literatura tip. tzv. fatalne žene – *femme fatale*.

Ivan Perkovac sa svojom pripovijesti *Stankovačka učiteljica* (1871) ili August Šenoa sa svojom *Brankom* (1881) ustoličuju u glavnim junakinjama viziju

idealizirane mlade djevojke učiteljice u cilju oživotvorenja ideje nacionalnog prosvjećivanja i nacionalne homogenosti: tužne prosvjetne i teške gospodarske prilike tražile su nove ideje s jakom socijalnom i nacionalnom tendencijom, novi tip idealizma i visoke moralnosti, samoodricanja i velika pregalaštva; težnja za prosvjećivanjem i buđenjem svijesti nacionalnog bića, odnarođena i zaspala, ugrađena je jednakom mjerom i u stankovačku učiteljicu Martu i jalševačku učiteljicu Branku.

Posebni tip ženskih likova kroz koje je progovorila krhkost, nježnost i fragilnost pojavio se u niz pripovijesti poput Šimunovićeve *Muljike* ili Kolarove *Breze*: riječ je o ženskim likovima, posve izgubljenim i osuđenim na propast u sudaru sa surovim okolnostima i prilikama sredine, riječ je o tragičnim likovima koji okruženi okrutnom stvarnošću »pjevuju svoju, malu, toplu, ljudsku istinu« (I. Frangeš).

Motiv fatalne žene pak od prvog hrvatskog romana, od *Požeškog đaka* Miroslava Kraljevića pa do *Asmodejeva šala* Ivana Aralice, kako ističe Nemeč, »stalan je i gotovo neophodan dio stvaralačkog inventara hrvatskih romansijera. Julije, Laure, Klare, Line, Niže – sve te naše demonske zavodnice i vještice andeoskog lica prerasle su tijekom vremena u prave literarne simbole. Nije teško odgovoriti zašto: bez obzira na svu tipiziranost ovog motiva, na skalu posebnih, lako prepoznatljivih oznaka, to su zacijelo najživlji i literarno najuvjerljiviji ženski likovi hrvatske književnosti«. Arhetip kobne žene oblikovao se u svim literaturama, došavši do punog izražaja u razdoblju XIX. stoljeća. U hrvatskoj književnosti uočljiv je već u Šenoinu *Zlatarevu zlatu* u liku Klare Grubar. Ti su likovi uvijek iznimno lijepi, privlačivi i tajanstveni, čista suprotnost projekcijama žene-majke, vjerne Penelope i čuvarice ognjišta; predstavljaju opasnost i prijetnju, odrazom su muške erotske fantazije. Fatalnim je ženama vlastito sve ono što izlazi iz okvira normalnoga, dopuštenoga i društveno potvrđenoga. Te karakteristike tipa fatalne žene ostaju bitnima i u hrvatskom romanu. Sukladno uobičajenoj crno-bijeloj karakterizaciji likova koja je u hrvatskom romanu XIX. stoljeća bez iznimke prisutna, tip kobne žene preuzeo je na sebe sve oznake negativnosti, sva negativna obilježja: ona je čedomorka, brakolomna, razbojnica, hajdučica, uvijek djeluje razorno, kao suparnica dobroj i plemenitoj ženi. Većina frustracija epohe, moralne dvojbe, potisnute traume i kompleksi našli su svoju tematizaciju upravo u likovima fatalne žene. I dok je u romanima XIX. stoljeća tip fatalne žene često određen i motitivan nekim dijaboličnim, demonskim i paralogičnim elementima, u književnosti XX. stoljeća tip kobne žene izgubio je te elemente, primjerice u Krležu, u likovima barunice Castelli ili Bobočke u *Povratku Filipa Latinovicza*, ali je zadržao svoje temeljne osobine deformacije ljudskoga.

Među ženskim likovima Krležinim posebno bih izdvojio lik sestre Angelike Glembay iz drame *Gospoda Glembayevi*: istina, ma kako se lik barunice Castelli mogao smatrati dominantnijim, lik Leonea ne može se razumjeti potpuno bez lika sestre Angelike; u njegovoj je svijesti sve pomućeno, od nostalgije i žudnje za majkom, od erotskih čežnji za nevinošću i čistoćom do okrutnog razobličjenja oca i samoga čina ubojstva barunice Castelli; Leone nema nikakve uporišne točke; njegov je svijet muteži, besplodne kozerije i logike kaosa. Tome svijetu suprotstavljena je jednostavnost sestre Angelike: »u stvarnu istinu može se ući samo srcem«, govori Angelika. Njezin je svijet svijet koncentracije i intuicije, Leoneov pak kaos, nemira i duhovne kozerije. Leone u tom kaosu osjeća potrebu za čovjekom, on treba nekoga u svome paklu, da pod

magnetom nečije inteligencije spere sa sebe groznu bagažu i nađe svoj smisao. To pak, kroz svoj bezbožni simbolizam ne može postići. Najzad, prepušten umobolnici, rastočen sumnjom i beznađem, izgovara svoj »de profundis«: »Jedina moguća svjetlost u svemu tome bila bi nečija čista ruka na mojoj tamnoj glavobolji.« Odustavši u samom početku od ponuđena svijeta što ga nudi lik sestre Angelike, odustavši od istine srca, on se u beskrajnom rvanju s kobnim kaosom i tjeskobnim nemirom smiruje u posvemašnjoj slomljenosti u granici blijedih zidova žute kuće kao poražena, smrvljena osoba. Lik sestre Angelike jedan je od ključnih likova Krležina opusa, a pomnim ga je čitanjem vrlo precizno postavio Antun Vrdoljak u svojoj ekranizaciji *Glembayevih*.

Recimo napokon: što se modernog romana tiče, on ostaje izvan domašaja jasnog oblikovanja ženskog lika ili tipa: ideju o ženskoj prirodi kakvom se ona oblikovala u realističkom romanu, moderni roman napušta: u krajnje atomiziranom svijetu moderni roman čak i pomoću destrukcije same klasične forme naracije i tehnikom struje svijesti uklanja predožbu o posebnoj »ženskoj psihologiji«, uvjetujući nivelizaciju spolova. Lik modernog romana, junak modernog romana kao subjekt unutarnjeg monologa u biti je apstrakcija, praznina, bezdan i očaj. Mogu li iz tih obzira iznjedrili likovi i tipovi novog muškarca i nove žene?